

„A politizáláshoz autonómia szükséges”

A 'nőkérdés' társadalmi és tudományos aktualitása

Pető Andrea: *Nőhistóriák:*

Történetek a politizáló magyar nők történetéből (1945-1951).

Seneca, Budapest, 1998. 183 old.

Pető Andrea munkája, a *Nőhistóriák* kettős aktualitás jegyében született. E kettősség a 'rendszerátalakítás' értelmezésében rejlik. A tanulmánykötet egyrészt, alcímében megfogalmazott témájának megfelelően, a második világháborút követő rendszerátalakítást tárgyalja, annak kontextusában igyekszik megvizsgálni a politizáló nőket (egyesületeinek) történetét. Ennyiben történeti visszatekintésre vállalkozik a szerző: az 1945-öt követő, 1951-ig tartó átmeneti időszak politikatörténetének fontos kiegészítését kívánja adni. Ugyanakkor a kötet időzítése, megjelenése egy másik rendszerátalakítási folyamatba helyezi el a szöveget, nevezetesen napjaink politikai, társadalmi átrendeződési folyamatába. Ebbe a keretbe illesztve viszont a mű a politizáló, politizálni akaró nők (egyesületeknek) mai lehetőségeit veti fel, még ha csak közvetetten is, a lehetséges kortörténeti párhuzam révén. A kötet mindkét értelemben sikeresen megvalósított út-törő vállalkozás a hazai feminista történettudományban.

A magam számára, mint aki a nemek és a szexualitás történelmi és kulturális meghatározottságának kérdéseivel foglalkozom, közelebbről ennek a meghatározottságnak a nyelvhasználatban, a lehetséges beszédmódok változásaiban tetten érhető szisztematikus változásainak az elemzésével a kortárs magyar nők életúttörténeteiben, különös fontossággal bír Pető Andrea kötete. Észrevételeimet ebből a kutatói nézőpontból igyekszem megfogalmazni.

Az a tény, hogy a kutatók számára a kilencvenes években végre hozzáférhetővé váltak a nőegyesületek történetét dokumentáló levéltári források, önmagában még koránt-

sem tenné szükségsszerűvé, hogy ezek a szakma, a magyar történetírás számára is kutandónak, azaz tudományos igényű munkák megírására alkalmas szövegeknek minősüljenek. Ahhoz, hogy a női egyesületek (részben) archivált anyagai avagy egyes nők megélt, életútjukra visszaemlékező szövegei forrásként legitimálhassanak egy új kutatási téma megszületése mellett, nevezetesen a 'nők története', valamint egyrészt a magyar társadalom történelmi, társadalmi folyamatainak átrendeződése, másrészt ennek részeként, a szakma önmagát újradefiniálni tudó és akaró elszánása is. A feminista szemléletű történetírás, illetve társadalomtudomány művelőink így kettős feladat megoldására kell vállalkozniuk egyazon időben. Egyrészt fel kell kutatniuk, meg kell nevezniük saját elődeik hazai és nemzetközi történetét, másrészt meg kell fogalmazniuk azt a számukra értelmezhető elméleti keretet, azt a nézőpontot, ahonnan ez a nőtörténet egyáltalán megfogalmazhatóvá, továbbgondolhatóvá, illetve politikai következményeiben is vállalhatóvá válik. A nőtörténetírásnak mint a társadalmi praxis (a szó Nicolas Mouzelis által meghatározott értelmében)¹ egy konkrét megnyilvánulási formájának a sajátosságát ebben a tudatos fel/vállalásban látom, ami a poszt-fordista társadalmak praxisát fokozottan jellemző reflexivitásnak a kifejeződésc. (A szót B. Jessop: Preliminary remarks on post-fordist political economy. In: Studies in Political Economy. No. 40, 7-39. írásának értelmében használtam.)

A reflexivitás egyébként, ahogy azt Mouzelis is hangsúlyozza, a praxis kategóriájának általános jellemzője. Azaz a társadalmi praxis minden konkrét megnyilvánulási formáját három dimenzió segítségével jellemezhetjük. Ennek értelmében (1) valamennyi társadalmi

¹ Mouzelis, N.: Post-Marxist Alternatives. The Construction of Social Orders. MacMillan, London, 1990.

gyakorlat termelési gyakorlatként, (2) más gyakorlatokkal interakcióban egy rendszert alkotva, (3) önmagára reflektálva létezik. A termelés kifejezés itt nem arra való kísérlet, hogy a társadalmi valóságot megkísérleljük a gazdasági termelési módra vagy azzal valamilyen analóg viszonyra redukálni. Andrew Collier² nyomán magam is úgy gondolom, itt éppen annak hangsúlyozásáról van szó, hogy az emberek nem pusztán gazdasági tevékenységük révén, de valamennyi tevékenységük, valamennyi társadalmi gyakorlatban történő részvételük által egyfajta termelési folyamat részvevői, azaz 'megtermelik' társadalmi létüket. A rendszerbe ágyazottság azt jelenti, hogy a gyakorlatok sajátos 'belső' elrendeződése, strukturáltsága a 'kül világhoz', azaz a többi gyakorlathoz való kapcsolódásuk, strukturáltságuk révén jön létre. A társadalmi gyakorlat reflexivitása pedig azt jelenti, hogy a részvétel mindvégig reflexív abban az értelemben, hogy tudati tevékenysége folytán az ember mindvégig reprezentálja is a maga számára azt a tevékenységet, amiben éppen részt vesz, s ezek a reprezentációk ily módon az adott gyakorlat részeivé válnak. Ebben az értelemben tehát a nyelvhasználat valamennyi konkrét társadalmi gyakorlat egyik aspektusát jelenti. Ugyancsak David Harvey³ a társadalmi és a kulturális elemzés megkülönböztetendőségének szükségessége kapcsán (ahol a kulturális a tág értelemben vett szemiozist jelenti, tehát annak nemcsak a nyelvi, beszédmódbeli kifejeződését) úgy fogalmazza meg, hogy a különféle társadalmi gyakorlatok relatív autonómiával bírnak, azaz 'internalizálják' egymást, de egymásra nem redukálhatók. Így a beszédmód, illetve a szemiozis valamelyik módja minden más gyakorlatnak és egyben önmagának is elengedhetetlen momentuma. Ezt nevezik az én szakterületemen, a beszédmód alapú társadalomkutatást művelő kritikai diskurzus elméletben, a beszédmód társadalmi gyakorlatba ágyazottságának

(Norman Fairclough⁴). Illetve ebben az értelemben beszélünk a nyelvhasználat társadalmi valóságot teremtő/termelő tulajdonságáról, azaz materiális természetéről. Vagyis egyrészt az elmélet és a gyakorlat hagyományos szembeállítás a társadalmi gyakorlat reflexivitása, nyelvhasználat által való közvetettsége miatt értelmét veszíti, másrészt pedig szükséges a társadalmi (politikai, gazdasági) és kulturális aspektusok módszertani megkülönböztetése.

A feminista gondolkodás mint egyfajta társadalmi gyakorlat sajátossága ennek a harmadik specifikumnak – Donna Haraway⁵ terminológiájával élve – a tudás társadalmi pozícionáltságának a tudatos vállalásában rejlik, annak minden tudomány- és napi politikai következményével együtt. Úgy gondolom, hogy amikor a különböző feminista elméletek, a női lét, a nőként való társadalmi lét máságáról beszélnek, s ezt a 'tapasztalat' kategóriájában fogalmazzák meg, tulajdonképpen a társadalmi gyakorlat eme szükségesszerű kettségéről beszélnek. S ezzel sikerülhet operacionalizálni és jobban körülhatárolni a 'tapasztalat' fogalmát, amit egyébként, mint Joan Scott⁶ jogosan állapítja meg éppen a női történetírás módszertana kapcsán, a különféle feminista irányzatok túl gyakran 'reflektálatlanul', magától értetődő evidenciaként használnak érvelésük 'alátámasztására'.

A társadalmi praxis reflexivitásáról mondtak érvényesek szűkebb érdeklődési területre, az egyes társadalmi gyakorlatok nyelvi, beszédmódbeli dimenzióját megragadni kívánó elemzésekre is. Minden egyes elmélet, amennyiben egyfajta társadalmi gyakorlat, szükségképpen reflexív módon fogalmazódik 'elmélett', tudássá, s ennyiben eleve nyelvi természetű. Ebben az értelemben a kései modernkort (a poszt-fordista tár-

² Collier, I.: *Critical Realism. An Introduction to Roy Bhaskar's Philosophy*. Verso, London, 1994.

³ Harvey, D.: *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Blackwell, Oxford, 1996.

⁴ Fairclough, N.: *Discourse and Social Change*. Polity, Cambridge, 1992.

⁵ Haraway, D.: „Situated Knowledges: The science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”. *Feminist Studies* No. 14. 1988.

⁶ Scott, W. J.: „The Evidence of Experience”. In: *The Lesbian and Gay Studies Reader*. Ed. H. Abelove et al. Routledge, London – New York, 1993. 397-415.

sadalmakat), Giddens⁷ kategóriájával, a „ket-tős hermeneutika” jellemzi: a különféle társadalmi gyakorlatokról való tudásunk egyre dominánsabban épül be magukba a gyakorlatokba, s azok így fokozottan reflexívvé válnak, illetve az elméletteremtő(-termelő) gyakorlat egyre inkább elkülönül a többi (gazdasági, politikai, kulturális) gyakorlattól, azaz intézményesül, miközben egyre inkább beépül azokba. A beszédmódelemzésnek ebből a szempontból épp az a feladata, hogy kimutassa, miként generálódik/termelődik egy bizonyos tudás, ismeret a társadalmi gyakorlatok rendszerében elfoglalt pozíciói interakciójából. Ahol ezek a tudások egyszerre szolgálnak az adott pozíció megfogalmazásának forrásaként és válnak egyben a megfogalmazódás tárgyává is. Ebből a szempontból Pető Andrea tanulmánykötetének, illetve azon keresztül Pető Andreának, az elkötelezett történésznek szakmai tétje az 1945 utáni nőmozgalomról alkotott (ön)reflexív konstrukcióban a mai magyar társadalmi, tudományos gyakorlatban igen magas. Könyve ebben az értelemben bátor, s mint ilyen, elismerésre méltó vállalkozás.

Ezek után lássuk közelebbről magukat a tanulmányokat! A kötet elemzéseinek argumentációja, értelmezései, noha a szerző sem a *Bevezetés*-ben, sem az azt követő hét tanulmány egyikében sem nevezi meg egyértelműen (szándékolt) ismeretelméleti, ontológiai pozícióját – eltekintve a Hanák Péternek, illetve az általa képviselt történeti iskolának szóló dedikációtól –, véleményem szerint a következő ismeretelméleti pozíciót látszanak implikálni. A szerző egyrészt meg kívánja haladni a tradicionális, strukturalista szemléletű társadalomról vallott felfogást, melyben a társadalomban való létezés a társadalmi szerkezet egyirányú és szükségszerű következménye volna csupán, ahol így a reflexivitás, az emberi tudatos, cselekvő beavatkozás lehetősége fel sem merülhet. Másrészt igyekezik kikerülni azt a fajta racionalizmust is, mely a társadalmi valóságot kizárólag a tudatos, aktív, cselekvő lényekként felfogott

emberek cselekedete eredményeként véli elgondolhatónak, s teszi mindezt a nők sorsáért, történetük ’vissza’/szerzéséért felelősen. Ha iskolát, ismeretelméleti hovatartozást kellene megneveznem, akkor a feminista gondolkodók harmadik hullámához tartozókkal rokonítanám Pető Andrea nézőpontját (remélve, hogy ezzel a Szerző is egyetért, de legalábbis nem tartja ezt feltétlenül elutasítandónak, még a mindenfajta besorolással szemben érzett esetleges ellenszenv miatt sem). Ez a kilencvenes évek elején jelentkező irányzat megkísérlti megőrizni a materialista feminista társadalomkritika eredményeit, azaz a hetero/szexista ipari társadalmaknak olyan kritikáját kívánja adni, ami nem illethető az esszencializmus vádjával. Ezért önreflexiója, saját elméleti pozíciójának önkritikus átgondolása során megkísérlti beépíteni a poszt-strukturalista társadalomelméletek ’Mátság’/különbség’ koncepcióját *anélkül*, hogy le kellene mondania a szolidaritás alapú, horizontálisan elgondolható nemek közötti és nemeken belüli társadalmi viszonyok átalakítása érdekében megfogalmazandó emancipációs (politikai) célokról. Arra törekszik, hogy ne mossa egybe a ’nők’ társadalmi csoportjának sokféleségét, belső társadalmi megosztottságát, másfelől pedig, hogy képes legyen a nemek közötti látszólagos egyenlőség mögött meghúzódó, a 20. század folyamán egyre megújuló, különféle formában jelentkező ’férfiuralmat’ a hatalom működése oldaláról a maga sokféleségében értelmezni. Olyan gondolkodók munkái tartoznak ide az általam ismertek közül, mint Rosemary Hennessy *Materialist Feminism and the Politics of Discourse* (1993), Judith Butler: *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997), Sylvia Walby: *Theorizing Patriarchy* (1990), vagy Diana Leonard és Lisa Adkins: *Sex in Question: French Materialist Feminism* (1996) című művei.

Az a tény, hogy a Szerző magára hagyja a recenzió íróit az ismeretelméleti, ontológiai pozíció fenti behatárolásban, jelzi: a kötetnek – egyébként egyetlen – komolyan kifogásolható megoldása a *Bevezetés*-nek szánt nyitó szöveg. Nem azért, mert a benne változtató történelmi folyamat, az archívumból előkerülő anyagok alapján felrajzolt nőmoz-

⁷ Giddens, A.: *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Polity, Cambridge, 1993.

galmi történet ne lenne hiteles, meggyőző. De ezt az átfogó, a korabeli gazdasági, párt-politikai folyamatokba ágyazott történetet majd ismételten, de természetesen sokkal részletesebben megkapjuk az első értékezésben is (*Megszüntetve, elvesztve. A rendszerváltás és a magyarországi nőegyletek (1945-1951)*). Másrészt pedig a bevezetés műfaji sajátosságainak megfelelően itt lehetne tisztázni, hogy a Szerző szándékai szerint mire is vállalkozik, mind ismeretelméleti, mind a szűkebb szakmai irányzatokat illetően – s ez elmarad. Bár ezt a tájékozottabb olvasó maga is megteheti. Ez viszont az elképzelt olvasóközönség kérdését veti fel. Kinek is szólnak ezek a tanulmányok? Attól tartok, mivel eredetileg angol nyelven íródtak, rangos nemzetközileg elismert szerkesztők kérésére (mint például Joan Scott vagy Cora Caplan), olyan szakmai közönségnek, akik az ismeretelméleti, illetve szűkebb szakmai irányzat kérdésében nem szorulnak eligazításra. A magyar (feltételezem, szakmai) közönség számára azonban – különösen egy inkább ellenséges, ’ellenálló olvasókból’ álló potenciális közönséget feltételezve – feltétlenül fontos lett volna ezeket az alapvetéseket megtenni a *Bevezetés*ben. Másrészt itt kellett volna nyilatkozni a tanulmányok kötetbe szerkesztésének elveiről. Ennek hiányában sajnos csak hipotetikus válaszokat lehet adni azokra a kérdésekre, hogy miért éppen ezeket a tanulmányokat és miért ebben a sorrendben jelentette meg a Szerző.

Véleményem szerint két nagyobb szerkezeti egységbe lehetne rendezni a szövegeket. Az egyikbe azok az eredetileg negyediként, illetve hetediként közölt tanulmányok kerülhetnének, melyek az úgynevezett személyes visszaemlékezések szövegein alapulnak (*„Nem jöhet más, csak tiszta fény és napsütés ...” Párhuzamos szerelmek az illegális kommunista mozgalomban; A mozgalom női katonái avagy az „egyenruházott nők”*), miközben a többi öt írás politikai szervezetek hivatalos iratanyagának az elemzésén alapuló tanulmányok lehetnének. Talán szerencsésőbb – merülhet fel –, ha nem a feldolgozott, értelmezett szöveg típusát nevezem meg rendező elvnek, hiszen az ’egyenruházott nők’ történetét elemző tanulmány nemcsak személyes

visszaemlékezés (lásd a rendőrnek jelentkezett nők csatolt életrajzait), hanem bírósági és rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvek értelmezésére is támaszkodva született. Amennyiben azonban a vallomás is ’visszaemlékezés’, akkor e tekintetben nincs ellentmondás. De még mindig megmarad az az ellenvetés, hogy ez a forrás semmi esetre sem tekinthető magánjellegűnek, ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy a ’párhuzamos szerelmek’ esetében megfogalmazott visszaemlékezések egyértelműen magánjellegűek lennének. Mert ugyan az itt követett gyakorlat, hogy az adatközlő nevét, illetve a szövegben érintett személyek (jelen esetben a szeretett férfiak) nevét nem adjuk meg, csak azok monogramját⁸, az etnográfusi gyűjtőmunkában bevett szokás, s ez az eljárás utalhatna a szövegek magántermészetére. Itt elsősorban a politikai utókor számára írt szövegekről van szó, ahol a két adatközlő nő, saját bevallása szerint is, elsősorban az érintett férfialakok fontosságára való tekintettel érezte szükségessé a vallomástételt. Mindezek mellett is szerencsésőbb, ha a besorolásnál inkább a módszertani és szemléletbeni rokonosság szolgál a felállított két nagyobb egység alapjául.

Az európai és amerikai történetírásban a ’szóbeli történelem’-nek (*oral history*) nevezett tudományterület két fejlődési szakaszát vehetjük alapul. Ennek megfelelően az előbbi nagyobb egység írásait inkább az *oral history* olasz iskolájával rokonítanánk, míg az utóbbi az angol és észak-amerikaiával. Ebben az esetben viszont az elnevezésben szereplő jelző, a ’szóbeli’ okozhat látszólag gondot. Honnan is származik a két iskola megkülönböztetése, és miben áll ez a különbözőség, illetve miben is áll magának a ’szóbeli történelem’-nek a mássága? A kérdés megválaszolásához Michael Frisch áttekintő elemzését⁹ veszem alapul. Véleménye szerint az úgynevezett ’szóbeli történelem’ a hatvanas évek-

⁸ Ami persze nem is feltétlenül az anonimitást szolgálja, hiszen a K. J. kezdőbetűk nélkül is lehet tudni például, hogy itt Kádár Jánosról, az MSZMP egykori első titkáráról van szó.

⁹ Frisch, M. *A shared authority: Essays on the craft and meaning of oral and public history*. SUNY, Albany, 1990.

ben a történelemtudomány meglévő empiricista módszereivel, beszédmódjával szembeni szakmai elégedetlenség nyomán jelentkezik, döntően angolszász országokban, mivel ezek a módszerek és a régi beszédmód nem felelt meg a társadalmi élet számos, helyi vonatkozású történéseinek, a 'hétköznapi' életben tetten érhető csemények megörökítési szándékának. Az írott, archívumokban tárolt anyagok többnyire nem hordoztak helyi érdekeltsgű információkat, mivel a helyi csemények nem tűntek relevánsnak a nemzeti politikai hatalmi tényezők számára. Ennek részeként aztán elkezdődött a múltra való személyes visszaemlékezések szisztematikus gyűjtése ismét csak többnyire interjúk segítségével. Ebben az értelemben – Firsch meghatározásában – ezt a kutatási irányt a 'még több történelem', a már meglévő 'hivatalos' történetírás kiegészítésének szándéka vezette. Ugyanakkor több is volt ennél, mert, ha az Egyesült Államokban már nem is, de Nagy-Britanniában a hagyományos történelemírás hiányossága miatt megfogalmazott kritika együtt járt azzal a felismeréssel is, hogy a hiányossággal nem csupán 'mennységi' szempontból van baj. Sokkal nagyobb probléma annak tendenciózussága, szisztematikus értékválasztások mentén történő szelektivitása. Azaz a hagyományos történetírással nem az a baj, hogy nem felel meg valamiféle (eleve lehetetlen) teljességnek, hanem az, hogy egyoldalú. Az adott hatalom érdekeit kiszolgáló szelektivitása megakadályozza a társadalmi folyamatok 'mélyebb' megértését. Innen nézve a szóbeli történelem ennek az elfogultságnak a kiegyensúlyozására született, mely egy közvetlenebb – mert érzelmileg (is) megélt tudása a múltnak –, a 'szentanú hitelességével' elmondott történelem. Innen nézve a rögzített anyag szóbelisége már csak esetleges. A két cél együttesen azonban a 'valóság-hűség' követelménye felé toltta el a módszer követőit. Az olasz iskola azonban, melyet Alessandro Portelli és Luisa Passerini munkássága fémjeléz, felhagy a 'történeti hűség' kritériumával, s őket a rögzített interjúk, szövegek kapcsán az elmondott történetek kulturális, szimbolikus jelentősége érdekli. Ezzel az olasz iskolával áll közeli rokonság-

ban a feminista nőtörténeti kutatás, melynek képviselői egyértelműen az elmondás 'mikéntjére', a szöveg szövegtestére koncentrálnak. Arra, hogy milyen előfeltevések mellett működhet csak egy adott történet logikája, illetve hogy miként változik az elmondás során, által az elbeszélő és a hallgató személyisége, s mennyiben érhető tetten a szövegekben a meginterjúvult nők életútbeli változásai egyik generációról a másikra. Az olasz iskola és a feminista nőtörténet tulajdonképpen megkísérli a kutatás fókuszát a kutató és kutatótt viszonyára helyezni. A szövegértelmezések kapcsán kettejük azonosulási lehetőségeit, a megélt tapasztalatok átadhatóságának a kérdését kutatják, megkérdőjelezve ezzel a vélekedés/tudomány, illetve a fikció/történetírás Arisztotelészig visszavezethető dichotómiáját. Válaszul azonban nem a kettő közötti, egymást kizáró választást ajánlják, hanem (a fent említett poszt-strukturális materializmus jegyében) a fikcionális és a fiktiiv közötti különbségtétel szükségességét. Azaz minden szöveg szerkesztett, s ennyiben magán viseli a fikcionalitást, a narrativitást jegyeit, így viszonya a valósághoz csak közvetett, értelmezése a történetmondás szabályai szerint lehetséges csupán. Közvetlen bizonyítékként való használata a történetírás számára nem lehetséges. De ebből még nem szükségképpen következik, hogy az elmondott élettörténet fiktiiv is, azaz hogy csak a szövegvilágban, a beszédmód által létrehozott entitás csupán. Liz Stanley, a kortárs feminista szociológus megfogalmazásában: „Az író vagy a szerzőt és a kutatót természetesen nem tekintik átlátszónak vagy 'halottnak', hanem nagyon is aktív cselekvőnek, aki tevőlegesen részt vesz a szövegek politikai termelésében.”¹⁰ Azaz, az erkölcsi állásfoglalások elgondolhatósága érdekében itt az ismeretelméleti és az ítéletalkotásbeli relativizmus megkülönböztetésének szükségessége a tét (Collier, 1994.). Míg az előbbivel, a poszt-strukturális 'Mátság'/sokféle- ség elfogadásából következően, egyet lehet érteni, az utóbbival, éppen a tudás történeti

¹⁰ Stanley, L.: „Sisters under the skin? Oral histories and auto/biographies”. *Oral History* 22:2., 1994. 88-89.

és kulturális meghatározottságából következően, már nem. Egyébként erkölcsi értelemben védhetetlenné válna bármiféle (feminista) emancipációs törekvés.

Magam részéről a kötetnek az olasz iskolával rokonítható csoportba tartozó két tanulmányát szerettem leginkább. Pontosabban ezen értelmezések szemlélete engedi meg nekem, mint azonosulni akaró olvasónak, az érzelmi viszonyulást. A másik öt tanulmány inkább csak az intellektusomra tart igényt. Az elemzett szövegek beszédmódja felől nézve ugyanakkor úgy is fogalmazhatnánk, hogy a személyes hangütésű visszacsúszású szövegek személyesebb hangú értelmezést hívtak elő a Szerzőből. De a kétféle szövegfajta és értelmezési beszédmód egyébként sem különíthetők el egymástól. Nemcsak az egybeszerkesztettségéből következő ’összekényszerítettség’ miatt, hanem abból a logikai rendbeállíthatóságból következően sem, mely az inkább az angol-amerikai szóbeli történelem hagyományaival rokonítható tanulmányokat a személyes életutak elengedhetetlen kortörténeti kontextusaként működ-teti. Épp ezért úgy gondolom, hogy a kötet belső logikája szerint is szerencsésebb elrendezés lett volna, ha a két visszacsúszású típusú elemzés a kötet végére került volna. A szerkesztést illetően szeretném még megjegyezni, hogy az olvasó dolgát könnyítette volna, ha a kötet végén szereplő lenyűgöző intenzitású és alaposságú filológusi munkáról tanúskodó jegyzetapparátust nem folyamatos számozással, hanem az egyes fejezetekhez kapcsolódva, fejezetenként elkülönítve, újra kezdődő számozással adta volna közre a Szerző.

Mіндеzen megfontolások után a konkrét elemzésekről szeretnék röviden szólni. Úgy gondolom, a kötetben szereplő tanulmányok mindegyike sikeresen valósította meg a maga elé tűzött célt, nevezetesen a magyarországi, 1945 után kialakult történelmi helyzetben a politizálni szándékozó nők számára rendelkezésre álló mozgástér változásainak felvázolását. A vizsgált folyamat lényege a központosított intézményszerűség, a háborút megelőző sokféle, a nők társadalmi és kulturális tagoltságát kifejező egyesületeink felszámolása, illetve kiüresítése az MKP által

irányított MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) tevékenysége, illetve pusztán léte által. Az első tanulmány („*Megszüntetve, elvészve*”) elsősorban az 1945-1951 közötti átmeneti időszak, rendszerváltozás folyamatait elemzi a háború előtti női egyesületek, politikai mozgalmak további sorsának alakulása szempontjából. Érdeme, hogy rámutat, függetlenül az adott nőszervezet céljaitól, pártpolitikai kapcsolataitól vagy irányultságától, sorsa, mozgásterc mindig mint „nőkérdés” volt legitim módon megjelentethető, azaz pusztán a férfiak érdekeit mentén szerveződő ’nagypolitikai’ érdekeknek alárendelten, azok előmozdítása függvényében változott. S ez éppúgy igaz volt az egyetlen MKP által látszólag feltétel nélkül támogatott MNDSZ-re, mint az összes többi, az MKP által megsemmisítésre ítélt többi szervezetre, nevezetesen az izraelita nőegyletekre, a szociáldemokrata nőmozgalomra s a Feministák Egyesületére. A korabeli pártpolitikai csatározások aktuális érdekeinek voltak alárendelve nemcsak a nők egyesületei, hanem az ezen egyesületeken keresztül elérni kívánt, a háború után teljes körű választójogot nyert valamennyi ’nőnemű’ állampolgár is. Azaz a nők nem saját jogon, saját érdekeik megjelenítésére voltak hivatva szavazni felelős állampolgárként. A ’nőnemű’ állampolgár felelőssége a ’hímnemű’ állampolgártársa aktuális érdekeinek felismerésében és elfogadásában kellett hogy kimerüljön. Azaz a magyar társadalmi nyilvánosság terei – legyenek azok az állam által intézményszerűsített terek vagy a civil társadalom terei (akárcsak a magánéletként definiált életterek) – egyformán a nemek közötti hatalmi csélelyegyenlőtlenség mentén rendeződtek. Innen nézve még ironikusabb és persze kegyetlenebb is az MNDSZ-nek szánt végső el/kötelezettség: a virtuális létezés vállalása, a kvázi nőmozgalom hitelesen előadandó szerepe.

Jó lett volna, ha ebben az átfogó, nyitott tanulmányban a szerző kitért volna az egyes szervezetek nagyságára, egymáshoz viszonyított társadalmi súlyára a nőmozgalmon belül, illetve jelentőségükre a többi, (nem párt)politikai egyesülethez képest is. Hiányzik például annak következetes közlése, hogy melyik női szervezet mennyire épült ki or-

szágos vagy helyi szinten, s ez nem derül ki az egyes szervezetek sorsát részletesen elemző későbbi tanulmányokból sem.

A további négy tanulmány, mely az egyes szervezetek politikai elhelyezkedését tárgyalja, a következő címmel szerepel: *„Mirjam forrása.” Izraelita nőegyesületek a Holocaust és az MNDSZ között / „A cél közelített mihozzánk.” A Feministák Egyesületének végnapjai / Ahogy a „kommunista szög bújlik ki a zsákból” avagy az MNDSZ fejlődéstörténete / „Ne panaszkodjunk az erőszakoskodásról, ha mi ilyen maflák vagyunk.” A szociáldemokrata nőmozgalom mozgásterei 1945 után.* A Szerző címválasztása minden esetben telitalálat. Mindegyik sikeresen foglalja össze az adott nőegyesület politikai helyzetét, esélyeit – mindig az MNDSZ-hez, illetve rajta keresztül közvetetten az MKP érdekeihez képest, s általuk minden tanulmány az adott mozgalom önértékelő helyzetelemzését (szövegű idézet formájában) kapja címként, s a szerző ehhez csak az adott mozgalom nevét teszi hozzá kommentárként, s közli az 'idézet szerzőjének nevét'. S valóban, nem csupán a címekben, hanem a tanulmányokban is a résztvevők szempontjából kísérhetjük figyelemmel az adott egyesület történetét. A Szerző tehát mintegy helyreállítja, kiigazítja az elszenvedett egykori kirekesztettség miatt elszenvedett igazságtalanságot: a saját nézőpont elhelyezkedését. Legalább a történetüket feltáró történeti munkában érvényesülhet a női egyesületek saját értékrendje. Ennyiben végre lehetséges lesz számukra saját történetük főhős(nőj)ének szerepe. Enélkül természetesen nem is lenne feminista szemléletű Pető Andrea történetírása. Az a tény ugyanis, hogy egy 'nőnemű' tudós

'nőnemű' polgárok egyesületének történetét írja meg, még nem teszi a megszületett értekezést feministává. A feminista jelleg a szemléletben, a tudós által elfoglalt nézőpontban rejlik: a nők érdekei, nézőpontja szerint végiggondolt kortörténeti elemzésben. Ezt egyébként, úgy gondolom, talán még nehezebb az egyesületek történetének tárgyalásakor érvényesíteni, hiszen ennek kapcsán meg kell küzdeni a már létező, az 1945-1951 közötti rendszerváltozást elbeszélő kortörténeti kanonizált szövegek autoritásával, míg az önéletrajzi szövegek beszédmódja eleve megkönyvíthati a Másik nézőpontjával való azonosulást, éppen annak személyesebb hangvétele miatt.

Pető Andrea könyvét jó szívvel ajánlom nemcsak a történészek, politológusok, feminista társadalomtudósok és a felsőoktatásban résztvevő hallgatók számára, hanem a nők mozgalmát ma újraszervezni igyekvő valamennyi elkötelezett érdekelt fél számára is. Még akkor is, vagy éppen azért, mert a lehetséges párhuzamok nem túl sok sikerrel kecsegtetnek. Talán abból tanulhatunk a legtöbbet, ha átlátjuk, miféle stratégiák mentén próbálták meg elődeink a túlélést, hogy nem voltak csak sorsuknak kiszolgáltatott bábuk, passzív áldozatok. Különösen az izraelita nőegyesületek háború utáni sikeres újraindulási kérvényei, hatalommal folytatott egyezkedései adhatnak nem csupán intellektuális muníciót, hanem érzelmi, erkölcsi tartást, a küzdelemhez szükséges lelkiert is. Tartok tőle, erre a jelenlegi rendszerváltozási folyamatban nagyobb szükségünk van, mint valaha.

Barát Erzsébet

Számunk szerzői

Anderlc Ádám	<i>történész, JATE, Szeged</i>
Barát Erzsébet	<i>nyelvész, JATE, Szeged</i>
Csicsi András	<i>tud. munkatárs, Politikai Tudományok Intézete, Budapest</i>
Czoch Gábor	<i>történész, BKE, Budapest</i>
Déák Ágnes	<i>történész, JATE, Szeged</i>
Gámgó Gábor	<i>történész, JATE, Szeged</i>
Stephen Greenblatt	<i>irodalomtörténész, USA</i>
Hermann Róbert	<i>hadtörténész, Hadtörténeti Intézet, Budapest</i>
Hoffmann Zsuzsanna	<i>ókortörténész, JATE, Szeged</i>
Jánoska Antal	<i>kártyagyűjtő kutató, Dunapack Rt., Budapest</i>
Maciej Janowski	<i>történész, Történettudományi Intézet, Varsó</i>
Kiss Gábor Zoltán	<i>egy. hallgató, JPTE, Pécs</i>
Kószeghy Miklós	<i>ókortörténész, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest</i>
Kövcér György	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Maróti Egon	<i>ókortörténész, JATE, Szeged</i>
Miru György	<i>történész, KLTE, Debrecen</i>
Miskolci Ambrus	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Nótári Tamás	<i>egy. hallgató, JATE, Szeged</i>
Pap József	<i>Ph. D. hallgató, JPTE, Pécs</i>
Sonkoly Gábor	<i>történész, Teleki Intézet, Budapest</i>
Szávai Ferenc	<i>történész, BKE, Budapest</i>
Urbán Aladár	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Völgycsi Orsolya	<i>történész, MTA Irod. tud. Intézet, Budapest</i>

A fordításokat KERTÉSZ NOÉMI és NOVÁK GYÖRGY készítette.

CONTENTS

Essays

- CSITE, ANDRÁS
The “Szántó model”: the growth of the sustaining ability of the
local economy and the factors that caused it at Zalasántó 5
- VÖLGYESI, ORSOLYA
Royal commissioner's investigation in Békés County (1835) 30
- DEÁK, ÁGNES
Cooperation or competition: an attempt at cooperation among the
oppositions in Austria, Bohemia, and Hungary in 1847-1848 43
- HERMANN, RÓBERT
The Revolution and War of Independence of 1848-1849
in Hungarian historiography 62
- MIRU, GYÖRGY
Experiment around the state: the reform plans of Gyula Schvarcz
for constitutional development in the Monarchy 86
- KÓSZEGHY, MIKLÓS
Woc to thee, Assyria (Nahum: a regular prophet among the
exceptional) 112
- MARÓTI, EGON
Champion dynasties in ancient sports 124

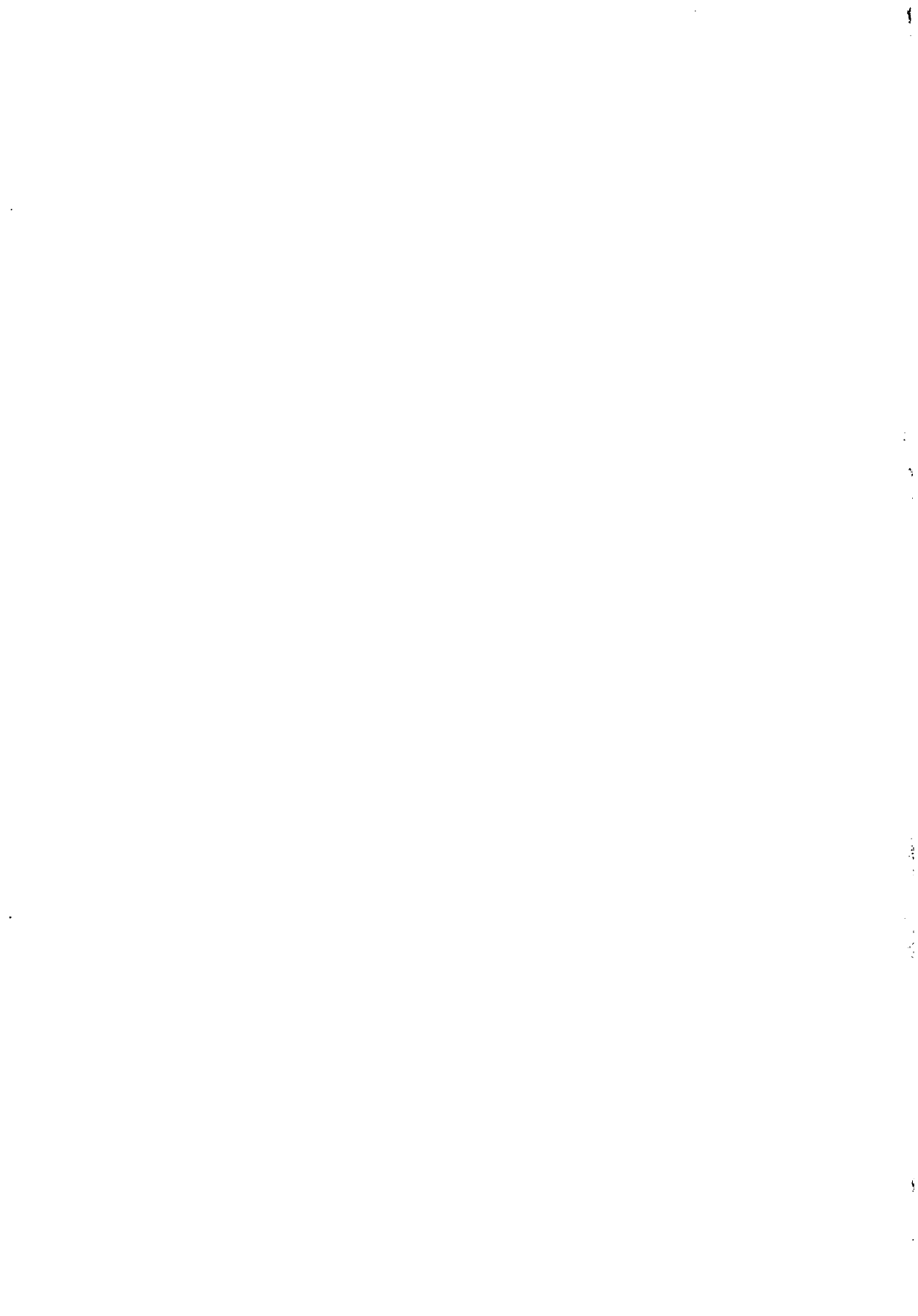
Workshop

- MACIEJ JANOWSKI
Goats and sturgeons. The characteristics of Central-Eastern Euro-
pean liberalism between the French revolution and World War I 131
- JÁNOSKA, ANTAL
The history, iconography, and producers of Hungarian playing
cards 147

Recollection

- ANDERLE, ÁDÁM
Instructions of the Spanish foreign ministry to ambassadors of
Spain in Vienna (1809-1856) 166
- GÁNGÓ, GÁBOR
Ágoston Trefort's plan to organize the Austrian empire in Novem-
ber 1850 187

TREFORT, ÁGOSTON Treatise on the instruments that can finish the revolution in the Austrian empire and in Hungary	189
URBÁN, ALADÁR The memoranda and the declaration of the Austrian government on Hungarian-Austrian relations in the summer of 1848	208
NÓTÁRI, TAMÁS Studiorum atque artium contentio (Cic.Mur.22-30)	224
<i>Perspectives</i>	
MISKOLCZY, AMBRUS Jules Michelet, prophet and teacher	244
<i>Theory and Method</i>	
KÖVÉR, GYÖRGY Theory and method in recent economic historiography	285
KISS, GÁBOR ZOLTÁN An inspirational metahistorical mixture	294
STEPHEN GREENBLATT The resonance of Renaissance poetry	301
<i>Beyond the Borders</i>	
A new interpretation of “long period”. A talk with Jean-Yves Grenier	306
<i>Reviews</i>	
New monographs on Roman law HOFFMANN, ZSUZSANNA	312
1848-49 through German eyes PAP, JÓZSEF	315
German nationality – Hungarian patriotism SZÁVAI, FERENC	319
“Involvement in politics needs autonomy.” The social and scholarly actuality of the ‘women's issue’ BARÁT, ERZSÉBET	322
<i>Authors</i>	329

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetőket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén. A folyóirat előfizetési díja egy évre 1040 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 260 Ft+postaköltség, könyvesboltban 320 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1-3.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Litea Kft., I. ker., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca.; ELTE BTK könyvtár, Piarista köz 1.

Szeged: Katedrális Br.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;
Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.
Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola jegyzetboltja,
Sóstói utca 31/B

Pécs: JPTE Iskolaszövetkezet, Könyvesbolt, Ifjúság út 6.
Szombathely: Berzsenyi Dániel, Tanárképző Főiskola jegyzetboltja
Károli Gáspár tér

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület

6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon:62/454-000/31-85

e-mail:actas@jate.u-szeged.hu

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/actas/>

Felelős kiadó: Deák Ágnes

Olvasószerkesztő: Benkes Réka

Technikai szerkesztő: Lengyel A. Gábor

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó
és Nyomdaipari Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 640,- Ft

Előfizetőknek: 520,- Ft

Boleslaw Prus, aki amellett, hogy kiváló szépíró volt, a társadalom életét figyelemmel kísérő közíróként is maradandót alkotott. Negyven éven keresztül jelentette meg Varsóban heti tárcáit, a Krónikákat, amelyekben konkrét megfigyelésein kívül a legkülönbözőbb témákkal kapcsolatos véleményét is kifejtette. Ezek egyikében szerepelt a következő történet: modern gondolkodású emberek Darwin tanaitól fellelkesülve azt találták mondani egy pásztornak, hogy mivel a fajok az evolúció során átalakulnak, az ő kecskéje is könnyűszerrel tokhallá változtatható. Megkopasztották hát a kecskét, szarvát kitépték, víz alá nyomták, és nekiláttak, hogy lábát levágják. Amikor az állat már majdnem kiszenvedett, a pásztor véget vetett a további kísérletezésnek, a következő mélyen szántó tanulságot vonva le az esetből: úgy látszik, akárhogy igyekszünk is, ebből a kecskéből, nem csinálunk tokhalat.

(Maciej Janowski: Kecskék és tokhalak)